

ВЛАДИМИР СВИНТИЛА

БЕЗСМЪРТНАТА

chitanka.info

В малкия странджански град молех дълго две възрастни дъщери на последния златар да ми продадат нещо от бижутата (сребро, разбира се, за злато нямах пари), които техният баща е ковал.

Те и двете бяха стари моми, прехвърлили шестдесетте, строги и самотни във възрожденската къща, която удивително бяха успели да поддържат в отлично състояние.

— Не можем нищо да ви дадем. Баща ни е ковал всичко за нас, когато бяхме малки. Тези пафти кова за Ана, тези, по-малките, за мене. Този кован колан е правен пак за мен. Сребърния гердан той направи за сестра ми.

Искаше да се знае, че сме щерки на златар. Когато минехме наконтени през чаршията, гръцките кокони се пукаха от завист, а туркините гладеха златните пръстени по ръцете си.

Ние тракахме с железните подкови на токовете си и среброто върху ни звънеше. Съвсем тихо звънеше, а се чуваше в цялата чаршия.

Малката сестра Ана ме въведе в гостната, за да видя ковчезето с кованото сребро и злато.

Красива бе тази народна бижутерия, би могла да изпълни две витрини на който и да било етнографски музей. Но тя бе предназначена да влезе под земята със старите моми, за които бе скъп спомен. И може би единственият скъп спомен, който те имаха през живота си.

Нищо не беше останало от народното златарство в този край. Една мощохранителница в църквата, едни сребърни обковки на евангелие, които вечно пияният поп търсеше случай кому да продаде. (Но той искаше истински пари, не го трогваха моите журналистически спестявания.)

Всичко беше разрушено. Златните гривни бяха продадени на смешни цени на разни „търговци“, българи и чужденци. Сребърните гердани и колани бяха стопени от спекуланти. Красивите косичници, треперушки и пандативи, есовидните обици, всичко бе продадено.

Старата госпожица Ана затвори под носа ми бащините си чудеса и заключи голямото желязно ковчезе с един безкрайно сложен и безкрайно красив ключ.

Аз погладих с ръка несъзнателно ковчезето, за да се простя. То беше от тия големи възрожденски ковчезета, при които от желязната

кутия се подават в равномерни редове къси жезла, настръхнали като таралеж.

Трудно е да се разбере тяхното предназначение. Безспорно те затрудняват разбиването на ковчето. Но тяхното предназначение бе и друго. Те допълнително увеличават тежестта на ковчето, поради което то трудно може да бъде преместено, камо ли да бъде откраднато.

Но тяхната основна функция е естетическа. Тези „настръхнали жезла“ образуват една красива структура, която далече напомня някои абстрактни скулптури днес. Желязото ни се представя във всичките си възможни форми: в големи черни плоскости и в къси тлъсти пръчки. Действува ни както със своята маса, така и с ритъма на късите стълбчета.

Изкуството на тези ковчета не е забравено. Все още има стари ковачи, които от време на време излагат по някое на една от общите изложби на народните майстори.

— А ковчето е хубаво — каза старата Ана.

— То си има история — каза по-възрастната ѝ сестра.

История? Ако не бях успял да купя нищо от древните бижута, може би щях да отнеса оттука^[1] някое златно предание, някое красиво, кристално звънящо предание, каквито са всички предания, живеещи сред старите занаятчии.

— Но ние не го знаем добре. Може би най-хубаво ще ви го разкаже синът на ковача, който го е правил. Той самият също доскоро беше ковач. Живее веднага зад черквата, една къща синя, на два ката, с чардак над улицата. Взеха двора им за улица.

И така аз бях при ковача, сина на ковача, който бе направил красивото ковчеже.

Беше есен и от старата асма върху ни надвисваха жълти тежки гроздове. Ковачът Михаил викна на жените да донесат едно шише гроздова и двама седнахме навън на една малка масичка „да си разберем от рахата“.

— Ти, момче, за една приказка си дошло от София? Пък приказката, да ти кажа аз, е хубава, любовна е. Баща ми е правил това ковчеже за една мома, не за майка ми, за друга, че той още не бил женен. А тази мома е била баш чорбаджийска щерка, че то толкова ковчеже на беден човек за какво му е? Да си слага хляба и сиренето?

Един ден в дюкяна му влезли две кокони, една възрастна и една млада. Облечени в свила, както се носели тогава. А младата била с тъмночервено джубе. И камъните на калдъръма, белите, пеели под кундурите ѝ.

Тя му поръчала ковчежето и знаеш ли какво? Сега ще ти кажа, че ти сигурно не знаеш. Да си прибира гребените в него. А носели тогава богатите момичета едни гребени, целите отрупани с бисер. Тя е била тънка тая работа — да посипеш кокала с маргарит и бисер. Малцина са знаели това изкуство. Такива гребени са били рядкост, стрували са много пари и никакъв не е останал. Но аз помня като момче. Върви някоя кокона, шуми цялата със свилените си поли и на високия ѝ кок, току над копнинената шамия, стърчи гърбав оня ми ти гребен и камъните по него те заслепяват.

Тя имала такива гребени, че били и много. И трябвало да ги заключва. Нали знаеш, велико съблазнение за домашните слуги и слугини е. А в чорбаджийските къщи е имало хора да прислужват.

— Ще направя — рекъл баща ми, — защо да не направя. И на другия ден за онази Атанасия, което значи безсмъртната, седнал да кове ковчеже. Изковал го. А не му харесало. Не че било нещо разкривено или че не пасвала добре вратичката, да речеш, или мъчно да се върти ключът. Ковчеже като ковчеже, майсторска работа. Но за онази Атанасия, безсмъртната, не прилягало.

И ще ти кажа защо. Баща ми, Михаил, когото аз не помня, умрял, преди да навърша две години, пак заради това ковчеже, мислел не за ковчежето, а за жената. Каквото се направи, така го иска занаятът, трябва да приляга на този, за когото се направи, трябва да му е прилика. Ако щеш, във вещта трябва да има нещо от човека, за когото е правена.

Разбира се, ако било ковчежето за някой тежък търговец, бератлия, за някой хекимин да си слага скъпите илачи или за някой лихвар да реди в него тънките си жълтици, ковчежето било добро.

Но баща ми все виждал върху него тънките пръсти на момата, отворел ли го, виждал бисерните ѝ гребени и все му се струвало, че не става.

Почнал той друго. Направил стълбчетата по-тънки и по-чести, уж да са като момински пръсти, но още по-зле излязла работата. Тъй и двете ковчезета веднага продал, намерили се мющерии — тия

ковчежета малцина ги умеели. Да загубил, не е загубил, нито в работата, нито в труд. Но поръчката не можел да изпълни.

Минала онази Безсмъртната със стринка си, потропали кундурите ѝ по плочника на дюкяна, сякаш потропали върху самото му сърце. Скрил той, че работата нещо не върви, казал, че чака ново, хубаво желязо и я отпратил.

А вечер, като вечеряли с майка си, моята баба Богдана, оставал дълго на свещта с канчето вино. Запивал се!

А тогава не считали пиенето за грешка. Ако ти се пие, пий. Пиели си с паница или с канче червено вино, всеки от своите лозя, такава, каквото знае, сам да си приготви. Умеели де, добро вино правели. И обичай било майката или жената да шета на мъжа, да му налива да пие. А мъжът, като пиел, не приказвал. А можело, ако има нещо да каже, да запее. И хубави песни пеели, като пиели. Аз знам такива песни.

И трябва да ти кажа, че на пиене човек отвън не се канел. Ако искаш да пиеш с някого, ей ти кръчмата. А в къщата на друг да пиеш било срамота. Всеки сам с чашата. Такъв е бил законът.

И моят баща Михаил оставал на свещта да си допие виното. А на свещ пиел ето защо: било есен. Пък дните през есента са кратки, пенджерите са мънички и светлината е слаба. Може вместо в устата да излееш виното в пазухата си.

Колко високо е лятното слънце, колко ниско е есенното, помисли сам.

Баща ми Михаил пиел, пеел си височко и си мислел все за ковчежето, дето не ставало.

А колко е хубаво от ръцете ти да излезе всичко, както трябва, да казват хората „майстор“ и да ти целуват ръка.

Че тука, знаеш ли, казвали на добрия майстор „Златни ръце!“. И това било най-добрата похвала.

И една нощ баща ми Михаил сънувал собствения си баща, дядо ми Дечо. Идва дядо ми Дечо и разглежда ковчежето, първото, дето го правил баща ми.

— Ще ти река, Михаиле — казал, — тази работа не е за тебе. Остави я, холан, друго започни. Че тези гребени ще ти избодат очите.

А баща ми казал, насън, разбира се: „Защо да не е за мене? Не съм ли майстор аз? Не работя ли дори за големците в Одрин?“

— Не е за тебе — казал дядо ми Дечо, — защото си я залюбил нея, Атанасия, Безсмъртната. Не ковчеже ковеш, верига ковеш за себе си. И гледай да не те сполети лошото.

Махнал с ръка, па си отишъл.

Ето как баща ми Михаил разбрал, че е залюбил. Сам не знаел, никой не му го казал, трябвало баща му да дойде от онзи свят, дядо ми Дечо, Деян му било името, а Дечо му казвали, трябвало той „от гроба си да стане“, да дойде да му го каже в очите.

Има сънища, додето станеш и си ги забравил. Но този сън не е от тях. Станал Михаил и отишъл в дюкяна, а сънят е все в главата му.

Тогава виж какво направил: взел той едно синьо желязо, от което ние правим подкови, та като гледаш отзад копитата на коня, да блестят и да се синоят, и от него изковал това де, ковчежето. А то искряло с този синкав блясък, че и тук-там се белеело като сребро.

И когато онази Атанасия, Безсмъртната, дошла, само плеснала с ръце.

Колко му дала, не броил. Сложил парите в кемера като насън.

И в целия град заговорили за неговото ковчеже. Пък Михаил де, баща ми, хич не искал да знае какво се говори.

Надвечер с джубе, наметнато на едното рамо, да се види, че е юначен, с калпак, килнат на врата, минавал той край тяхната къща. А тя стояла на пенджерата зад железата, дето ги слагахме, да не влизат разбойници, ядяла стафиди и се смеела с двата реда равни като бисери зъби. И му хвърляла по едно зърно, стафидено. Уж че го е изпуснала.

Баща ми Михаил взел това за добър белег — може да го е харесвала! Имал той надежда, макар да бил само един човек дюкянджия. И ето защо. Настъпил бил вече краят на старото чорбаджийство. България се била освободила, освободил я руснакът, само нашият край останал под чужда власт, че и той се освободил през 1912 г. Не била вече оная чорбаджийската сила. Комуто много накривее, мине границата през нощта, та в Българско. И там, вярно, едни са скитали, пък други се захващали за работа, за търговия, че и за друго. Помагали им тамошните българи.

Дюкянджията, така да се каже, имал вече кураж. Стига да си млад: светът е широк. Да ти кажа: първите вече се обаждали от Америка. Не било като някога — или ще минеш живота си като баща си, или мри! Нищо и никакви хора хора ставали. Пък от чорбаджиите

имало вече и такива, които подлагали ръка да просят. Нямали сила и пред султана, последния.

Много такива работи минавали през ума на баща ми Михаила. И той пратил сватове. Ясно е, че нищо не излязло, че в чорбаджийската къща друго мислели. Напъдили майка му, върнали чичо му. И то, клин клин избива, взел, че се оженил за друга жена, за майка ми. И си работил в дюкяна и аз съм се родил. Единствен!

Мислел баща ми, че се е отървал, пък то не било така.

Още по-дълбоко почнала да го мъчи мисълта за онази, Атанасия, Безсмъртната. Не му излизала от главата. И тогава се решил, решил се на най-страшното.

Не минал границата, не отишъл в Българско, а тук излязъл разбойник в планината.

Петима били, той и селяни от околните села. Как ги е издирил, как ги е уговорил да тръгнат с него — не се знае. Оставил млада жена с гръдно дете на ръце, а той хванал евзалията, турил в силяха сабята.

Грабили. Много хора ограбили и много страх вселили. Ония, селяните, разбира се, за злато. А той друго имал наум: да я краде. Женен човек мома да краде? Това не е според закона. Но не заради закона той хванал букаците на Странджа.

Какво да ти разправам. Много пари натрупал. И една вечер наговорил той дружината си да слязат в града, да ограбят баща й. На ония, неговите кръвопийци, това им дай!

Имали те свои хора в града, които им казвали кога какво и как. Петимата бабаити, да смаят света, какво ли, на коне с него по икиндия, още по видело влезли в града, нападнали бащината й къща, взели, каквото можали. Хората толкова се изплашили, че се изпокрили в къщите. Никой не посмял да излезе, да помогне. Метнал я той на коня си. „Като не поиска в скромния ми дом, в гората. Там ще живееш с мене, кукувиците сутрин ще те будят, кукувиците и гургулиците.“

Но му излезли криви сметките. Турците се уплашили. Местните хора, че и баща й ходили в Одрин. И една заран гората, в която се криел той с хората си, взели, че я завардили. Пиле да не прехвъркне. Неговите бабаити стреляли. Какво ще стрелят. Опукал ги аскерът. Трупове им докарали на коне в града, а тях двамата също. Него вързан гърбом на седлото с лице към опашката на коня. Нея на муле, повита цялата като кадъна.

Обесили го до старата черква, на върбата. А преди да го обесят, минал целият град да го плюва в очите. Пък той поискал от християнска милост, преди да го обесят, да донесат от дюкяна му едно от тия ковани ковчежета, които му били славата, додето имал слава на занаятчия, а не на разбойник.

И там пред всички отворил ковчежето, милвал го с ръка и заплакал. Така го обесили — преди да му изсъхнат сълзите...

Майка ми била там, и аз съм бил там в ръцете ѝ. Какво е ставало, не мога да помня. Помня само едно: много народ и всички плачат. Но, изглежда, не е било така, а на мен така ми се е сторило.

Майка ми дала обет да не се жени втори път — уплашила се, горката, от мъжете. А Атанасия, Безсмъртната, пък дала обет да не излиза от къщи. Само неделен ден излизала за литургия, че и тогава сядала настрана от всички.

Мъжът ѝ бил този златар, при чиито дъщери си ходил. А те пък поради нея останаха стари моми. Красавици биха и двете — дума да няма. А всички се пазеха от тях, че са дъщери на Атанасия, отвличената в гората.

Атанасия живяла хубаво. Помня я и аз вече бабичка. Цялата облечена в черно, с божигробска патерица в ръка, а патерицата с глава от слонова кост. Приличаше на монахиня. Бояха се хората да говорят с нея, а тя бе винаги като унесена, а лицето ѝ беше като трендафил: и бяло, и румено. Красива е била проклетницата на младини.

Майка ми не продаде дюкяна. Даде го кирия, докато отрасна. При други учих бащиния си занаят. А ковчеже да кова не посегнах — бях се врекъл пред майка си.

Ковчежето остана у нейните дъщери. Като умираше, Атанасия казала да донесат след смъртта ѝ ковчежето на моята майка. И го донесли. Но майка ми го върнала. Те и така се чудят половин век как да се отърват от него. Ако им го поискаш, ще ти го дадат без пари. Чух, че ти стари работи търсиш и събираш.

— Никога ли — рекох — не са говорили майка ти и Атанасия.

— Говорили са, как да не са говорили. Когато остаряха, ходеха си на гости. Имаха обща скръб. Пък тогава нейният, златарят, беше вече покойник. Значи нямаше повече кой да пречи.

Всичко беше забравено. И на неговия гроб, на Михаил, обесения, както го помня тук, ходиха и преливаха с вино от две лозя:

Атанасийното и нашето.

Помня, ще се приготвят, ще сложат едно друго в торбите, жито, масло за кандилото, и ще тръгнат. Мене не ме искаха. Аз на бащиния си гроб не стъпих. Искаше Атанасия, много искаше да взема по-младата от дъщерите ѝ. Но мама не рачи: „Всичко е забравено, защо да наливаме в огъня масло“.

А ковчежето е чудесна работа. Ходил съм да го гледам. Желязото е запазило синкавия си цвят, белее се още тук-там особено ако се изтрие. Личи си, че е правено от сърце, голям труд е вложен. Вложил е баща ми душата си в него. Затова е така настръхнало, сякаш казва: „Не пипай!“

Свечеряваше се в старинното градче. Дрънкаха котли, глъхнеха приказките по къшетата, луната скоро щеше да се покаже. Пред вратата моят приятел, граничен офицер, натискаше клаксона на джипа. Този джип ме чакаше, за да ме отведе до гарата, където пухтящата машина щеше да ме поеме за дългия път към къщи.

[1] Запазен е правописът на думите както на хартията. — Бел.кор.ел.изд. ↑

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.